

ЎЗБЕКИСТОНДА ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ АКТИВЛАРИ ЛИКВИДЛИЛИГИНИ ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Избосаров Бобуржон Бахриддинович

*иқтисодиёт фанлари доктори
банк иши кафедраси доценти
Тошкент молия институтини
Email: boburbekizbosarov@gmail.com
ORCID.org/0000-0002-0763-073X*

Аннотация:

Ушбу мақолада банк активлари ликвидлилигини таъминлашда марказий банкнинг ўрни, тижорат банклари капиталининг ҳолати уларнинг ликвидлигига таъсири тадқиқ этилган. Активлар ликвидлиги, депозитлар ва банкларга маблағлар таъсири эконометрик усуллар орқали таҳлил қилинган. Мақолада банк активлари ликвидлигига тижорат банклари маблағлари, марказий банк томонидан ўрнатилган меъёрий кўрсаткичлар, марказий банкнинг монетар сиёсат инструментлари таъсири эконометрик моделлардан фойдаланган ҳолда тадқиқ этилган.

Калит сўзлар: тижорат банклари, банк активлари, активлар ликвидлиги, тижорат банки ликвидлиги, тўловга қобилиятлилик, молиявий барқарорлик, депозит, мажбурият, ликвидлилик rischi, мажбурий захира, қайта молиялаш.

ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ ЛИКВИДНОСТИ АКТИВОВ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ В УЗБЕКИСТАНЕ

Избосаров Бобуржон Бахриддинович

*докт. экон. наук
доцент кафедры банковского дела
Ташкентский финансовый институт
Email: boburbekizbosarov@gmail.com
ORCID.org/0000-0002-0763-073X*

Аннотация

В статье рассматривается роль центрального банка в обеспечении ликвидности банковских активов, влияние капитала коммерческих банков на их ликвидность. С использованием эконометрических методов исследовалось влияние на банки ликвидности активов, депозитов и денежных средств. В статье с использованием эконометрических моделей рассматривается влияние капитала коммерческих банков, банковских регуляторов и инструментов денежно-кредитной политики Центрального банка на ликвидность банковских активов.

Ключевые слова: коммерческие банки, активы банка, ликвидность активов, ликвидность коммерческого банка, платежеспособность, финансовая устойчивость, депозит, обязательство, риск ликвидности, резервные требования, рефинансирование.

WAYS TO INCREASE THE LIQUIDITY OF COMMERCIAL BANKS' ASSETS IN UZBEKISTAN

Izbosarov Boburjon Bakhriddinovich

doc. econ. sciences

Associate Professor of the

Department of Banking

Tashkent Institute of Financel

Email:boburbekizbosarov@gmail.com

ORCID.org/0000-0002-0763-073X

Abstract

The article examines the role of the central bank in ensuring the liquidity of banking assets, the influence of the capital of commercial banks on their liquidity. Using econometric methods, the impact on banks of liquidity of assets, deposits and cash was studied. Using econometric models, the article examines the impact of the capital of commercial banks, banking regulators and monetary policy instruments of the Central Bank on the liquidity of banking assets.

Key words: commercial banks, bank assets, asset liquidity, commercial bank liquidity, solvency, financial stability, deposit, liability, liquidity risk, reserve requirements, refinancing.

Кириш

Ўзбекистонда мустақиллик йилларида бозор иқтисодиётига хос бўлган

икки поғонали банк тизими шакллантирилди, айти пайтда ушбу тизим мунтазам равишда такомиллаштирилмоқда. Бозор иқтисодиётида доимо “рақобат” деган бозор унсури фаолият кўрсатади. Иқтисодий рақобат йўлида банкларнинг муҳим вазифаларидан бири – ўз мижозлари ва контрагентлари олдидаги мажбуриятларини бажара олиш қобилиятидир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 8 майдаги ПФ-5992-сон “2020-2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида”ги Фармониға мувофиқ, тижорат банклари активларининг сифатини ошириш ва уларнинг ликвидлилигини таъминлаш, банкларнинг капиталлашув даражаси, молиявий барқарорлигини ошириш устувор йўналишлар сифатида белгилаб берилди [1]. Сўнгги йилларда аҳолининг банкларға бўлган ишончини янада мустаҳкамлаш, банк активлари ликвидлилиги, тўловға қобилиятлилиги ва барқарорлигини таъминлаш борасида улкан ишлар амалға оширилиб келинмоқда.

Банк активлари ликвидлилиги – тижорат банклари активларининг қанчалик даражада тез пул маблағиға айланиши ва шу орқали банкнинг барча пул мажбуриятларини ўз вақтида, тўлиқ ва узлуксиз бажарилишини таъминлаш, унинг ишончилиги ва иқтисодий ривожланиш эҳтиёжларига мувофиқ маблағларнинг етарлилигини белгилайди.

Банк активлари ликвидлилиги тижорат банкларининг депозиторлари, кредиторлари ва акциядорлари олдидаги мажбуриятларини ўз вақтида бажарилишини, юридик ва жисмоний шахсларнинг бўш пул маблағларини жалб қилиш, кредит бериш ва инвестицион фаолиятини ривожлантириш қобилиятидир.

Шунингдек, (Basel Committee on Banking Supervision. (2021) банк назорати бўйича халқаро Базель қўмитасининг Базель-3 талабларига асосан, банк активлари ликвидлилигига, жумладан, тижорат банклари ликвидлилигига алоҳида эътибор қаратилган [4]. Халқаро Базель қўмитасининг тавсияларига асосан тижорат банклари ликвидлилигини баҳолашда янги меъерий кўрсаткичлар жорий қилинди. Жумладан, жорий ликвидлилик ва левераж кўрсаткичидан ташқари тижорат банклари учун – ликвидлиликни қоплаш меъерий коэффиценти ва соф барқарорлаштириш меъерий коэффиценти жорий қилинди. Марказий банк тижорат банклари томонидан ушбу меъерларни бажаришини таъминлаш орқали банкларнинг ликвидлилиги ҳамда банк активларининг ликвидлилигини ўрнатилган меъер даражасида назорат қилиш имкони мавжуд бўлади.

Банк активлари ликвидлиги барқарор бўлиши банк мижозларининг банкка бўлган ишончини ортишига ва шу орқали банк тизимида молиявий маблағларнинг оқимини кенгайтишига олиб келади. Банк активлари ликвидлиги нобарқарор бўлган ҳолатда мижозларнинг банкларга бўлган ишончи камайиб, улар ўз маблағларини банклардан олиб чиқиб кетишига сабаб бўлади. Бу эса, иқтисодий ҳолатда банкдан ташқари айланмаларни ошишига олиб келади.

Шу сабабли ҳам банк активлари ликвидлигига таъсир қилувчи омилларни ўрганиб чиқиш лозим. Ҳар бир омилнинг банк активлари ликвидлигига таъсири қандай даражада эканлиги, қайси омилларни ўзгартириш орқали энг яхши натижаларга эришиш мумкинлиги бўйича аниқ таҳлилларни амалга ошириш керак бўлади.

Адабиётлар шарҳи

Иқтисодий адабиётларда банк активлари ликвидлигига иқтисодчилар томонидан деярли бир хил таъриф берилади. Жумладан, банк активлари ликвидлиги (Yensu Joseph, Nadrat Yusuf, 2021) банк активларининг тез пулга айланиш даражасидир [2]. Бунга, пул бозори орқали банклар ўртасида маблағларни қайта тақсимлаш орқали эришилади. Маълумки, банк активлари ликвидлиги асосан активлар сифатига узвий боғлиқ бўлади. Банк активлари ликвидлигини бошқаришга ички ва ташқи омиллар таъсир қилади.

Ички омиллар қуйидагилардан иборат:

банк активларининг сифати;

депозитлар сифати;

ташқи манбаларга қарамлик даражаси;

актив ва мажбуриятларнинг муддатлар бўйича мувофиқлиги;

банкнинг имиджи;

банк менежменти сифати.

Тижорат банкининг ҳолати, юқорида қайд этилганидек, нафақат ички, балки бир қатор ташқи омилларга боғлиқ бўлиб, уларнинг асосийлари қуйидагилардан иборат:

мамлакатдаги умумий иқтисодий ва сиёсий вазият;

қимматли қоғозлар бозори ва банклараро бозорнинг ривожланиш даражаси;

марказий банкнинг қайта молиялаштириш тизимини ташкил қилинганлик даражаси;

марказий банк назорат функцияларининг самарадорлиги.

Банк бошқаруви (Marozova, 2015) тўғрисида изланишлар олиб борилган бўлиб, банк активлари ликвидлилиги банкнинг вакил банклардан ва Федерал захира тизимидан нақд пулларни жалб қила олиш қобилияти бўлиб, бу жараёнга потенциал ликвид активларни, федерал маблағларни сотиб олиш, янги депозит сертификатларини, акцияларини, евродолларни ва қарз мажбуриятларини муомалага киритиш қобилияти киради деб таъриф берган [8].

Банк бошқаруви ва банк томонидан кўрсатиладиган молиявий хизматлар (Farag, Harland, va Nixon, (2013) тўғрисида изланишларда эса банк активлари ликвидлилигига қулай баҳода, талаб қилинган миқдорда ва керакли вақтда ликвид активларни топа олиш қобилияти деб таъриф берилган [5].

Россия банк активлари ликвидлилик муаммолари (Vodova, 2013) тўғрисида ҳам изланишлар олиб борилган бўлиб, ликвидлилик муаммоларининг келиб чиқиши, унга таъсир қилувчи омиллар ҳамда ликвидлилик муаммосидан чиқиш йўллари ўрганилган, банк ликвидлилиги тўғрисида ўз вақтида ва энг кам харажат билан банкнинг ўз мажбуриятларини ва мижозларнинг кредит бўйича талабларини бажариш қобилияти дея таъриф берилган [9].

Россия банклари ликвидлилигини қандай қилиб тиклаш (Прокофьева, 2019) бўйича ҳам изланишлар олиб борилган бўлиб, ўз тадқиқотида банк ликвидлилигига таъсир қилувчи омилларни ички ва ташқи ўлароқ иккига ўрганган, ҳамда банк ликвидлилиги тушунчасига янада кенгроқ ёндашган ҳолда банкнинг қарз, молиявий ва балансдан ташқари мажбуриятларини бажара олиш қобилияти деб таъриф берган [6].

Тижорат банкларида молиявий бошқарув (Nair, Anand, 2020) тўғрисида ҳам изланишлар олиб борилган бўлиб, унда банкларнинг ликвидлилиги, кутилмаган ўзгаришлар банкка ликвидлилик муаммосини келтириб чиқариши, банк мажбуриятлари таркибида депозитларнинг тутган аҳамияти билан бирга мижозларнинг кредитларга бўлган талабларини қондириш ҳам ўрганилган, ҳамда банк ликвидлилиги асосан депозитлар ва кредитларга бўлган талабни қондиришга, лаёқатли бўлиши учун керак деб изоҳлаган [10].

Россиялик иқтисодчи олимлардан (Абдуллазанова, Калачева 2020) банк активлари ликвидлилигига асосий эътибор қаратган ҳолда амалда банк ликвидлилик талабини доимо мавжуд активлари ҳисобига эмас, балки банклараро кредит ресурслари бозоридан ресурс жалб этган ҳолда ҳам

бажариши мумкинлиги тўғрисида айтади ва банк ликвидлилиги умумлашган кўрсаткичлардан бири бўлиб, банк фаолияти ишончилигини кўрсатади ҳамда агар миждозлар олдидаги маждбуриятларини ўз вақтида ва ҳеч қандай йўқотишларсиз бажара олса, банк ликвид ҳисобланади дея таъриф беради [7].

Банк бошқаруви доирасида банк активлари ликвидлилигини бошқариш (Bakhriddin Berdiyarov (2021) бўйича ёзилган мақолада ҳам банк активлари ликвидлилигини бошқаришнинг мавждуд стратегиялари ёритиб берилган [3]. Ушбу мақолада ликвидлиликни бошқариш активларни бошқариш, фақат пассивларни бошқариш ҳамда бир вақтнинг ўзида иккала, яъни активларни ва пассивларни бошқаришга асосланганлиги кўрсатиб ўтилган. Шунингдек, ҳар бир назорат усуллари ўзининг афзалликлари ва камчиликларига эга эканлигини инобатга олиб, ҳар бир банк кўрсатаётган операциялари характеридан келиб чиққан ҳолда қўлланиши тўғрисида фикр билдирилган.

Банк активлари ликвидлилигини бошқариш (Nure, 2019) бўйича ёзилган мақолада ҳам банк тизими фаолиятида ликвидлилик муаммолари юзага келганда, ликвидлиликни бошқаришнинг бир қатор усуллари ишлаб чиқилганлиги тўғрисида таъкидлаб ўтилган [11]. Унга кўра ҳам ликвидлиликни бошқариш активларни, пассивларни ёки ҳар иккала инструментни бир вақтнинг ўзида бошқаришга асосланиши ёритилганини кўришимиз мумкин. Шунингдек, активларни бошқариш орқали ликвидлиликни бошқариш усули нисбатан қадимийроқ усул эканлиги, бу усулга мувофиқ банк активларни тез сотиладиган қимматли қоғозларга жойлаштиришни назарда тутишини, агар, ликвид маблағларга талаб юзага келадиган бўлса банк нақд пулларга бўлган талабни қондиргунча ўз активларини сотишини таъкидлаб ўтган.

Банк ликвидлилиги бўйича рискларнинг ортишига таъсир қилувчи бир қанча омиллар мавждудки, бу омиллар банк ликвидлилигига алоҳида аҳамият беришни ва банк ликвидлилиги бўйича рискни доимий равишда кузатиб боришни талаб қилади. Шу сабабли банклар ўз даромадидан кечиб бўлса ҳам, ликвидлиликни сақлаб туришга маждбур.

Ўз навбатида, ресурслар банкларнинг даромадлигини ошириш мақсадига йўналтирилса, унда бу банкнинг ликвидлилигига таъсир кўрсатади. Демак, банкларнинг ликвидлилиги ва даромадлиги ўзаро тесқари мутаносибликда намоён бўлади.

Таҳлил ва натижалар

Юқорида таъкидланганидек, банк активлари ликвидлилиги асосан

активларнинг сифати ва риск даражасига узвий боғлиқ бўлади. Банк активлари ликвидлиги – бу банк томонидан жорий ва келажақдаги мажбурият ва тўловларини ҳамда кредит бўйича мижозларнинг талабларини ўз вақтида бажариш мақсадида керакли вақтда ва миқдорда, зарар кўрмасдан активларни тезда пул маблағига айлантира олиш қобилиятидир.

Банк активлари ликвидлигини, бу орқали эса банк тизими ликвидлигини таъминлашда марказий банклар муҳим роль ўйнайди. Улар ўзларининг монетар сиёсат инструментлари орқали банкларнинг ликвидлигига таъсир қилади, тижорат банклари учун ликвидлик меъёрларини белгилайди ва уни бажарилиши устидан мониторинг ўрнатади.

Энди, Ўзбекистон банк тизими асосий кўрсаткичларини таҳлилин ва ушбу кўрсаткичларни банк активлари ликвидлигига таъсирини яъни, тижорат банклари активлар сифати, ўз маблағлари ва депозитларнинг тижорат банклари ликвидлигига таъсирини ўрганиб чиқамиз.

Биз тадқиқ қилаётган 6 та тижорат банкининг асосий кўрсаткичларини таҳлил қиламиз ва бу кўрсаткичларнинг банк активлари ликвидлигига таъсирини кўриб чиқамиз. Ушбу 6 та тижорат банкларининг жами активлари банк тизимининг 60%дан юқори активларини ташкил этмоқда. Бу банкларнинг асосий кўрсаткичлари бўйича олинган натижалар республика банк тизими ҳолати бўйича хулоса қилишга асос бўлади деб ҳисоблаймиз. Демак, ушбу банкларнинг активлар сифати, депозитлари ва ўз маблағлари ўзгариши тижорат банклари ликвидли активларининг улушини ўзгаришига канчалик таъсир кўрсатиши банк тизими бўйича ушбу кўрсаткичларнинг таъсири бўйича хулоса қилишга асос бўлади.

Даромад келтирувчи активларнинг жами балансидаги улуши (X1), даромад келтирмайдиган активларнинг жами балансидаги улуши (X2), депозитларнинг жами балансидаги улуши (X3), ўз маблағларининг жами балансидаги улушининг (X4) ўзгариши ликвидли активларнинг жами балансидаги улушнинг (Y) ўзгаришига боғлиқлигини кўриб чиқиш мақсадида корреляцион-регрессион таҳлилни амалга оширамиз.

<i>Регрессион таҳлил</i>	
Кўплик R	0,983773
R-квадрат	0,967809
Меъёрлашган R-квадрат	0,967178
Стандарт хатолик	0,040235
Кузатувлар	209

Ушбу жадвалдан кўриниб турибдики, кузатувлар сони 209 тани ташкил этгани ҳолда, $R^2 = 0.9678$ га тенг бўлди. Бу эса юқори аниқликдаги аппроксимация эканлигини кўрсатади ҳамда ушбу модел жараёни тўлиқ ифода этганлигини англатади.

Дисперсион таҳлил					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Аҳамиятлиги F</i>
Регрессия	4	9,928456	2,482114	1533,28316	6,1373E-151
Қолдиқ	204	0,33024	0,001619		
Жами	208	10,2587			

Дисперсион таҳлилда биз эътибор берадиган жиҳат бу *F* (Фишер коэффициенти) тести ҳисобланади. Таҳлил маънога эга бўлиши ва ўзгарувчилар ўртасидаги боғлиқлик мавжудлигини кўрсатувчи коэффициент ҳисобланади. Ушбу коэффициент 0,05 кўрсаткичдан кам бўлса, таҳлил маънога эга булади. Бизнинг таҳлилда, ушбу коэффициент 0,05 дан анча камлигини кўришимиз мумкин.

	<i>Кoeffициентлар</i>	<i>Стандарт хатолик</i>	<i>t-статистика</i>	<i>“R” Аҳамияти</i>	<i>Қуйи 95%</i>	<i>Юқори 95%</i>	<i>Қуйи 95,0%</i>	<i>Юқори 95,0%</i>
Ҳ-ўзгарувчи	1,022343	0,021319	47,9556	4,91E-113	0,98031	1,064376	0,98030995	1,064375769
0,6264	-0,97697	0,019105	-51,136	2,73E-118	1,014639	-0,939301	1,01463868	-0,9393005
0,073999	-0,97175	0,044484	-21,845	2,581E-55	1,059456	-0,88404	1,05945634	0,88404007
0,314294	-0,0051	0,021441	-0,2377	0,8123137	0,047371	0,037176	0,04737113	0,037176119
0,101861	-0,45917	0,104332	-4,401	1,736E-05	0,664875	-0,253461	0,66487502	0,25346149

Жадвалда эътибор бериш лозим бўлган кўрсаткич бу «*R*-аҳамияти» ҳисобланади. Ушбу кўрсаткич 0,05 бирликдан кам бўлса, таҳлил қилинаётган мустақил ўзгарувчилар ва боғлиқ ўзгарувчиларнинг таъсирини кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Таҳлилда фақатгина «*X3*» мустақил

ўзгарувчининг «Y» боғлиқ ўзгарувчига таъсири мавжуд эмас ёки жуда паст ҳисобланади.

Бундан келиб чиққан ҳолда, регрессия натижалари орқали биз ўз моделimizни тузиб чиқамиз. Бунда:

$$Y=1,022-0,98X1-0,97X2-0,46X4$$

Бу моделдан кўриниб турибдики, боғлиқ ўзгарувчи ва мустақил ўзгарувчилар ўртасида тескари боғланиш мавжуд. Демак:

даромад келтирувчи активларнинг жами активлардаги улушининг 1 бирликка ўзгариши, ликвидли активларнинг жами активлардаги улушининг 0,98 бирликка ўзгаришига олиб келади;

даромад келтирмайдиган активларнинг жами активлардаги улушининг 1 бирликка ўзгариши, ликвидли активларнинг жами активлардаги улушининг 0,97 бирликка ўзгаришига олиб келади;

жами капиталнинг жами пасивлардаги улушининг 1 бирликка ўзгариши, ликвидли активларнинг жами активлардаги улушининг 0,46 бирликка ўзгаришига олиб келади.

Энди, Ўзбекистон банк тизимининг асосий кўрсаткичларини таҳлил қиламиз ва бу кўрсаткичларнинг тижорат банклари ликвидлигига таъсирини кўриб чиқамиз.

1-жадвал.

**Тижорат банкларининг таққослама кўрсаткичлари
тўғрисида маълумот***

Кўрсаткичлар	01.01.18 й	01.01.19 й	01.01.20 й	01.01.21 й	01.01.22 й
Активларнинг мажбуриятларга нисбати, %	114,2%	114%	123%	119%	119%
Активлар, млрд.сўм	166 632	214 420	272 726,6	366 121,1	444 922,4
Мажбуриятлар, млрд сўм	145 956	187 741	221 696,0	307 769,8	374 004,8
Кредит қўйилмаларининг депозитларга нисбати, %	207,7%	188,5%	232,5%	141,4%	209%
Кредитлар, млрд сўм	110 572	133 751	211 581	276 974,8	326 385,5
Депозитлар, млрд сўм	59 579	70 001	91 009	114 746,9	156 189,8

*www.cbu.uz - Ўзбекистон Республикаси Марказий банки расмий сайти.

Жадвалдан кўриниб турибдики, тижорат банклари депозитлари кредит қўйилмалари билан бир хил мутаносибликда ўсган. Жумладан, ўтган 2021 йилда тижорат банклари кредит қўйилмалари 1,2 мартага ўсган бўлса, унинг манбаси сифатида қараладиган тижорат банклари депозитлари 1,4 мартага ўсган. Банк депозитларининг ўсиши банкларда кредитларни молиялаштириш манбаларини кенгайтириб бориши сифатида қараш мумкин.

Биз таҳлил қилаётган даврда банк тизими мажбуриятларининг, жумладан, жалб қилинган кредит ва лизинглар, жами депозитлари ва депозитлари таркиби ўрганиб чиқилди. Таҳлил даври мобайнида тижорат банклари активлари 2,7 бараварга ўсган бўлса, депозитлари 2,6 мартага ўсган. Бу эса тижорат банклари активларини ўсишининг манбаи бўлиб банк депозитлари эмас, балки ҳалқаро молиявий институтлардан ва маҳаллий фондлардан жалб қилинган мақсадли маблағлар хизмат қилган.

Тижорат банклари ликвидлигига таъсир қилувчи кўрсаткичлардан – юқори ликвидли активлар ва банкнинг жами капиталнинг тижорат банклари активлардаги улушини ўрганиб чиқамиз.

2-жадвал.

Ўзбекистон Республикаси банк тизимининг молиявий барқарорлик кўрсаткичлари*

млрд.сўм

Кўрсаткичлар	01.01.18й	01.01.19й	01.01.20й	01.01.21й	01.01.22й
Жами активлар	166 632	214 420	272 726,6	366 121,1	444 922,4
Юқори ликвидли активлар	37 775,5	20 202	30 873,8	50 475,7	75 992,2
Жами капитал	20 676	26 679	51 030,6	58 351,3	70 917,6
Ликвид активлар/жами активлар, %	22,7%	9,4%	11,3%	13,8%	17,1%
Жами капитал/жами активлар, %	12,4%	12,4%	18,7%	15,9%	15,9%

*www.cbu.uz - Ўзбекистон Республикаси Марказий банки расмий сайти.

Жадвалдан кўриниб турибдики, банкнинг капитали ва ликвидли активлари маблағи қолдиғи бўйича ўсиш тенденциясига эга бўлса-да, жами активлардаги улуши бўйича тижорат банклари капитали ўсиш сураётлари юқори бўлганлигини кўришимиз мумкин. Таҳлил даври мобайнида, банклари ликвидли активларининг жами активлардаги улуши 5,6%га (22,7%дан

17,1%гача) камайган бўлса, жами капиталнинг жами активлардаги улуши 3,5%га (12,4%дан 15,9%гача) ошганлигини кўришимиз мумкин.

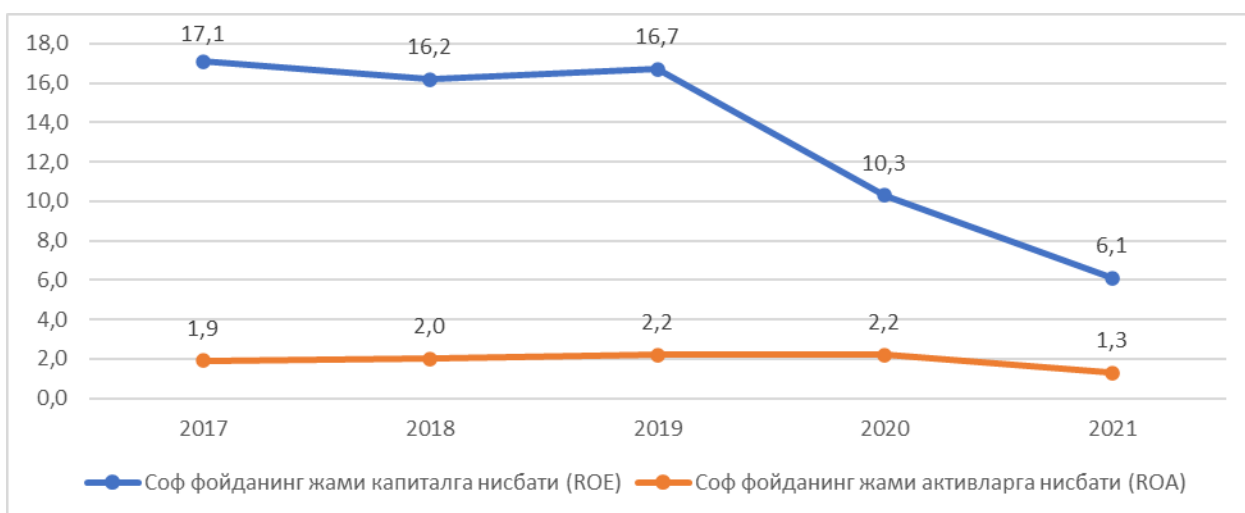
Шунингдек, банк капитали етарлилик кўрсаткичларини баҳолаш мақсадида тижорат банклари активларини рисклилиқ даражаси бўйича таснифлаганда, даромад келтирмайдиган муаммоли активлар 150% микдорида таснифланади. Марказий банкнинг ушбу талаблари натижасида тижорат банклари ўз активлари таркибида даромад келтирмайдиган активларни камайтиришга рағбатлантирилади ва бу орқали ўз ликвидлилигини оширишга ҳаракат қилади.

Бундан ташқари Марказий банк қайта молиялаш ставкаси орқали банк тизими ликвидлилигига таъсир ўтказиши мумкин бўлади. Жумладан, қайта молиялаш ставкасининг оширилиши тижорат банклари томонидан ажратилаётган кредитларнинг қимматлашишига ва тижорат банклари кредит ва лизинг операциялари микдорининг камайишига олиб келади.

Сўнгги йилларда Ҳалқаро Базель кўмитаси тавсияларига асосан Марказий банк томонидан тижорат банкларига ўрнатилган ликвидлилик нормативлари талабларининг ошиши кузатилмоқда. Тижорат банклари ўз даромадлигини камайтирган ҳолда, Марказий банк талабларини бажариб келмоқда. Қуйида биз тадқиқ қилаётган тижорат банкларининг рентабеллик кўрсаткичларини ўрганиб чиқамиз.

1-диаграмма.

Банк тизимининг рентабеллик кўрсаткичлари*

*www.cbu.uz - Ўзбекистон Республикаси Марказий банки расмий сайти.

Юқоридаги расмдан кўриниб турибдики, ўтган давр мобайнида Марказий банк томонидан ликвидлилик талаблари оширилгани сабабли

активлар ва капитал рентабеллиги пасайиши кузатилган. Ҳозирда Марказий банкнинг давлат қимматли қоғозлари билан очик бозор операцияларини амалга ошириши тижорат банклари ликвидли активларини даромадлилигини ҳам таъминлайди. Бу эса, тижорат банкларини ўз ликвидлилигини ва даромадлилигини таъминлаш учун давлат қимматли қоғозларни сотиб олишга рағбатлантиради.

Хулоса

Банк активлари ликвидлилиги, юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, мамлакат банк тизимининг барча пул мажбуриятларини ўз вақтида, тўлиқ ва узлуксиз бажарилишини таъминлаш, унинг ишончлилиги ва иқтисодий ривожланиш эҳтиёжларига мувофиқ маблағларнинг етарлилигини белгилайди.

Банк активлари ликвидлилигини оширишда ва уни таъминланишида Марказий банк муҳим роль уйнайди. Марказий банк монетар сиёсат инструментлари орқали банк активлари ликвидлилигига бевосита таъсир ўтказса, тижорат банклари учун ўрнатилган иқтисодий нормативларни бажарилишини таъминлаш орқали банк активлари ликвидлилигини назорат қилиб боради. Банк тизими иштирокчилари бўлган ҳар бир тижорат банки Марказий банк томонидан белгиланган иқтисодий норматив кўрсаткичларини бажариш орқали банк активлари ликвидлилигини таъминлашда ўз ҳиссасини қўшиб боради.

Юқоридаги таҳлиллар ва маълумотлар асосида банк активлари ликвидлилигини ошириш йўналишлари деб қуйидагиларни ҳисоблаймиз:

1. Марказий банк қайта молиялаш ставкаси орқали банк активлари ликвидлилигини бошқариш. Бунда Марказий банк банк активлари ликвидлилиги муаммоси юзага келганда, қайта молиялаш ставкасини кутариб қўйиши ва шу орқали тижорат банклари кредитларининг ва пул массаси ўсиш суръатини мўътадиллаштиришга ҳаракат қилиши лозим. Банк активлари ликвидли активлари профицити кузатилса, қайта молиялаш ставкасини тушириш орқали, аҳоли ва хўжалик юритувчи субъектларни кредит олишга рағбатлантириш орқали пул массаси ва банк тизими ликвидлилигига таъсир кўрсатади.

2. Қайта молиялаш ставкасини юқори бўлиб туриши миллий валютанинг жамғариш воситасида сифатида фойдаланишига олиб келади. Бу эса, тижорат банклари томонидан аҳолининг қўлидаги бўш маблағларни банк депозитларига ва шу орқали ушбу маблағларни банк айланмасига жалб

килиши мумкин. Бунда ушбу бўш турган маблағларни тижорат банкларининг узоқ муддатли депозитларига жалб қилиш мақсадга мувофиқ. Бу банк тизими ликвидлилигини оширишга хизмат қилади.

3. Очiq бозор операциялари орқали Марказий банк банк активлари ликвидлилигига таъсир кўрсатади. Бунда Марказий банк тижорат банкларига давлат қимматли қоғозларни сотиш ҳисобига тижорат банклари активларини ҳам даромадли ҳам ликвидли бўлишини таъминлайди. Бу орқали тижорат банклари ўз активлари таркибида ликвидли активларни етарли миқдорда ушлаб туришга рағбатлантирилади. Жумладан, тижорат банкларининг «НОСТРО» ҳисобварағидаги маблағларни давлат қимматли қоғозларини сотиб олишга йўналтириши мумкин. Бу эса, тижорат банклари рентабеллигини ҳам ошишига хизмат қилади.

4. Марказий банк тижорат банкларига ўрнатилган иқтисодий норматив кўрсаткичларини бажарилишини таъминлаш орқали тижорат банклари активлари ликвидлилигини ва шу орқали банк тизими ликвидлилигини назорат қилиб боради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 майдаги ПФ-5992-сон «2020-2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида»ри Фармони. – <https://lex.uz/docs/4811025>

2. Yensu Joseph, Hadrat M. Yusif, Emmanuel Tetteh, George Asumadu, Daniel A. Atuilik. Main Determinants of Banks' Stability: Evidence from Commercial Banks in Ghana. *Journal of Finance and Economics*. 2021. Vol. 9. no. 2. P. 42-52.

3. Bakhridin Berdiyarov (2021). Uzbekistan in Banking Practice: Opportunities to Use Foreign Experience to Ensure Liquidity and Solvency of Commercial Banks // ICFNDS 2021: The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems. December 2021, pp 378–392 <https://doi.org/10.1145/3508072.3508141>.

4. Basel Committee on Banking Supervision. (2021). Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring. Switzerland: Bank for International Settlements

5. Farag, M., Harland, D. & Nixon, D. (2013). Bank capital and liquidity. *Bank of England Quarterly Bulletin*, 53(3), 201-215.

6. Прокофьева Е.Н. Ликвидность банковского сектора России в условиях нестабильности: тенденции формирования и последствия для экономики // Вестник Северо-Осетинского государственного университета им. К. Л. Хетагурова. – 2019. № 2. – С. 130-136.

7. Абдуллазанова К.З., Калачева Е.А. Анализ состояния ликвидности банковского сектора России // Научные исследования XXI века. – 2020. № 1(3). – С. 112-118.

8. Marozova, G. (2015). Liquidity and bank performance. The International Business & Economics Research Journal, 14(3), 453:462

9. Vodová, P. (2013). Liquid assets in banking: What matters in the Visegrad countries? E+ M Ekonomie a Management, (3), 113.

10. Nair, A.R. and Anand, B. (2020). Monetary policy and financial stability: Should central bank lean against the wind? Central Bank Review.

11. Nure, G. (2019). High Liquidity or Low Liquidity Is Better to Achieve High Profitability? Evidence from Banks in Central and Southern Europa. International Finance and Banking, 6(2), p.1.

12. Абдуллаева Ш. (2003) Банк иши: ўқув-қўлланма. – Тошкент: Молия. – 312 б.